přestali počítat s možností publikovat oficiálně, přestali také cítit nad sebou Damoklův meč cenzury a především autocenzury. Výsledkem jsou knihy, které se přes všechny jazykové, námětové, žánrové a kvalitativní rozdíly vyznačují jedním společným rysem – rostoucí mírou vnitřní svobody.

Česká a slovenská paralelní literatura je literatura jako každá jiná. Najdou se v ní práce vynikající, prostřední i nedokonalé. Nepokládá se za elitní, nedělá si nároky na zvláštní uznání, neusilovala o své zvláštní postavení; to jí bylo vnuceno stávajícím režimem. Paralelní literatura v Československu vznikla z praktických důvodů, prostě proto, aby umožnila styk mezi autory vyřazenými svévolně z veřejného života a čtenáři odříznutými od jedné důležité složky domácí literatury. Nemá žádný jednotný a uzavřený program, ani umělecký, ani politický. Snaží se pouze udržet při životě to, čemu Milan Šimečka říká pluralitní literatura. Je přirozenou hrází proti rostoucí redukci myšlení a jazyka, jemuž v totalitním systému hrozí proměna v orwellovský newspeak. Je sebezáchovnou obranou lidských příběhů, protože takový útok „není jen útokem na jednu stránku či oblast života, ale útokem na život jako celek“ (V. Havel, Příběh a totalita). Paralelní literatura je krátce a dobře jedním z důležitých nástrojů, které pomáhají uchovávat těžce ohrožovanou individuální i kolektivní paměť a identitu Čechů a Slováků. To je jejím hlubokým *raison d'etre* od samého začátku, to zůstává jejím jednotícím smyslem i pro budoucnost.

(*Proměny* /New York/ 25, 1988, č. 1, s. 16–22)

ČESKO-ČESKÉ SMIŘOVAČKY

Z magacínu aktualit a zajímavostí

Antonín Brousek

V polovině ledna t. r. rozeslala mně do té doby neznámá Čapek-Gesellschaft, menažovaná českým kunsthistorikem Alexejem Kusákem, po rozličných západoněmeckých kulturních institucích, jako univerzitách, knihovnách apod. oběžník, nabízející za běžný honorář plus uhrazení jízdného

a hotelového účtu veřejné vystoupení tří známých českých spisovatelů, dovezených přímo z Prahy. Jako magnet figuroval Bohumil Hrabal, jehož jedinečný spisovatelský formát byl v Němcích chválabohu konečně unisono rozpoznán loni u příležitosti vydání „Anglického krále"; jako přívažek k Hrabalovi pak Petr Prouza a Ondřej Neff, tedy mužové v nejlepším věku, patřící v daném domácím kulturním kontextu dnes dozajista k zjevům pozoruhodným. Ze všech kontaktovaných Slovanských seminářů, trpících chronickým nedostatkem prostředků i na nákup nezbytných knih, natož na honorování živých autorů, vyšel nakonec vstříc jedině Slovanský institut univerzity kolínské, řízený prof. Wolfgangem Kasackem, kterému ještě před třemi roky nadávali v SSSR do studenoválečníků, a jehož teď v Moskvě o to víc hofírují, ba tisknou (viz poslední Voprosy literatury).

28. dubna odpoledne vpochodovali do posluchárny, nabité v očekávání Hrabala (který se ovšem ze své několikatýdenní cesty po USA omluvil), pouze Prouza a Neff, doprovázeni zato Jiřím Grušou, Petrem Králem a mnou. Počáteční zklamání publika však nemělo dlouhého trvání, neboť se před jeho zraky postupně rozvinulo právě to, po čem poslední dobou v Čechách volalo tolik hlasů píšících (kupř. v Kmeni) i diskutujících (na poslední březnové plenárce Svazu spisovatelů) – totiž DIALOG mezi „hochy ze struktur" a námi, po světě rozptýlenými soukromníky, alias „exilovými zaprodanci". Za navázání podobného dialogu plédoval na zmíněné svazové plenárce ostatně právě Petr Prouza (viz Kmen č. 13), dovolávaje se přitom sovětského vzoru, totiž faktu, že již dvakrát – v Kodani a v Lisabonu – si vyměnili (a hodně kontroverzně!) názory delegáti z Moskvy a tucet ruských exilových autorů. Kdo při dotyčném rozhovoru ovšem citelně chyběl, přinejmenším nám, exulantům, byli zástupci onoho tak hanebně početného houfu našich kolegů, již léta letoucí vypuzených nikoli snad z literatury (z té se vyhánět nedá), nýbrž z edičních plánů, časopisů a masových médií.

A co ještě hůře: těžko navazovat dialog, zatímco Václav Havel, Jirous-Magor, Devátý plus desítky neprominentů jsou drženi za mřížemi. Našemu stanovisku, že jejich propuštění je conditio sine qua non jakéhokoli dialogu, hodného sémantiky tohoto slova, bylo arciť více méně horlivě přitakáváno, dle mého osobního dojmu však spíše v onom dosti protismyslném smyslu, v jakém se dal nedávno (12. 4. t. r.) slyšet slovenský ministr kultury a celosvazový spisovatelský předseda Miroslav Válek v interview pro moskevskou Literaturnuju gazetu: že totiž Havel přece nebyl odsouzen za svou literární činnost, a jestliže se zřekne své politické aktivity, dá se očekávat, že Svaz spisovatelů učiní vše, aby se jeho dílo vrátilo do literárního života společnosti.

Kýženému dialogu, po němž se teď začalo volat i v Praze a jehož vůbec prvním – velice fragilním a kdykoli do země zadupnutelným – výhonkem bylo ono improvizované kolektivní vystoupení na kolínské univerzitě, se staví do cesty ještě i celá řada jiných, opravdu podstatných nesrovnalostí a nedorozumění, jejichž postupné odstranění leží zcela mimo kompetenci nás, spisovatelů v exilu. Jestliže se poslední dobou ozývají v Praze a okolí konečně hlasy (pociťované jako směle odvážné), že by bylo záhodno zintegrovat vjedno tři stávající „zdroje a součásti české literatury" (abychom to pověděli marxistickou formulí), tedy literaturu tzv. oficiální, domácí literaturu mimo masmédia a literaturu exilovou, pak to není bůhvíjaký objev, nýbrž čirá samozřejmost, daná zdravým lidským rozumem. K takovéto integraci však lze dospět pouze organickou součinností, t.j. volnou konkurencí těchto tří větví současné české literatury (jež je pochopitelně jedna jediná, česky psaná, ať už kdekoli a kýmkoli), a nikoli snad nějakou akcí, předepsanou a kontrolovanou „shora", z monopolního mocensko-ideového centra.

Že právě zde leží kámen úrazu, je ovšem rovněž samozřejmostí, ostatně až příliš dobře známou právě těm autorům ze „struktur", kteří naštěstí už rozpoznali neudržitelnost situace nastolené po roce 1970. Na závadu tu je bezpochyby, že jak licencovaní spisovatelé doma, tak i samizdatoví, a tak i exiloví autoři mají o sobě navzájem vědomosti jen značně mezerovité a představy mnohdy hrubě zkreslené a zavádějící. My, kteří žijeme v cizině, jsme v tomhle ohledu v situaci relativně nejvýhodnější: čas, který jsme neproinvestovali četbou kdejaké české novinky posledních let, mohli jsme uložit (s úroky) do eventuálního sledování cizojazyčných literárních děl a trendů takříkaje z první ruky, a pakli nám to či ono z domácí oficiální produkce, co vykazuje trvalejší hodnotu, uniklo, lze to poměrně snadno dohnat. Daleko hůře jsou však na tom ti licencovaní autoři, kteří dlouho apriorně odmítali vzít na vědomí cokoli z produkce exilových nakladatelství a časopisů, neřkuli z jen stěží dostupného samizdatu, neboť se teď budou nuceni seznámit najednou s desítkami, ba stovkami děl kvalit natolik neoddiskutovatelných, že se nedají věčně tabuizovat, natož jednoduše zamlčovat. Jaká lavina na spadnutí tu očekává licencované literární kritiky a nakladatelské redaktory – a to jen co se čistě beletrie týče!

V této souvislosti – i to vysvitlo z našeho hovoru s Prouzou a Neffem – bude ovšem třeba co nejrychleji skoncovat s obzvlášť iluzorní pověrou, že prý přičiněním exilových autorů byla na Západě bojkotována oficiální česká literatura a fedrována jedině opoziční. Takovéto, v poslední době často slýchané přesvědčení svědčí o bezmála groteskním zveličení vlivu, jaký mohou mít našinci na ediční plány západních nakladatelství, a zároveň o naprosté neznalosti mechanismů a zákonitostí, podle nichž

zde funguje literární provoz a knižní trh. Současně je přitom zaměňována nakladatelská a literárněkritická praxe s praxí žurnalisticko-publicistickou, která si skutečně – a to plným právem – daleko více všímá autorů, jejichž svoboda projevu a jiná občanská práva nejsou respektována tak, jak je pravidlem v civilizovaném světě. To se zdaleka netýká jen Československa a jiných reálněsocialistických zemí, nýbrž i Latinské Ameriky, Jižní Afriky, Iránu, Turecka etc.

Pro nakladatelské pracovníky na Západě je – ať už se nám to líbí či nelíbí – kritérium obchodní rentability namnoze kritériem rozhodujícím, a literární kritika, hodná svého jména, včetně té ve velkých směrodatných denících, si jen zřídkakdy plete estetické hodnocení s politickou či nakladatelskou reklamou a nikterak nerespektuje ani instituci nekritizovatelných zasloužilců, ani jednou provždy petrifikovaný žebříček „trvalých hodnot", tím méně onen, který si ustanovili jednotliví národové pro domo sua.

Prouzou a Neffem – a předtím již Kmenem – jsme byli pochopitelně zpraveni o tom, že se nyní začínají do knihoven vracet – pakli nebyly mezitím zničeny neodborným skladováním či rozkradeny – knihy oněch 120 autorů, vyloučených pamětihodným koniášovským fermanem ministerstva kultury z roku 1970. Příslušný předpis ministerstva vyšel letos v lednu; proč ale považuje Svaz spisovatelů za nutné instalovat za tímto účelem síto zvláštní komise, jak nás o tom zpravil předseda Černík prostřednictvím poplenárkové tiskové konference? (A propos: tisk nebyl na plenárku připuštěn – glasnosť vpravdě svérázně česká!) Na téže tiskovce bylo rovněž oznámeno, že i integrace exilové literatury do domácího literárního kontextu se již rýsuje, že kupř. se již uvažuje o znovuvydání Ludvíka Aškenazyho – tedy autora, který v exilu psal už jen pro děti a který je navíc – žel – už na pravdě Boží. Znamená to tedy snad, že pro začátek budou následovat další zvěčnělí, jako Vratislav Blažek, Karel Michal, či snad dokonce Čep, Hostovský nebo Milada Součková? Nebylo bohužel možné klást před kolínským publikem emisarům „mírného pokroku v mezích zákona" i takovéto na jazyku přímo svrbící speciální otázky, jakkoli bez jejich zodpovězení se proponovaný dialog sotva bude moci rozběhnout.

Bez vyjasnění se neobejdou ani tak mlhovité formulace, jako že prý je *nutné do literárního obrazu* (co to má být?) *vrátit ta díla, která tam patří* (viz Kmen č. 14, s. 2). Jaká komise a z koho složená má vlastně o tom rozhodovat? I ona Černíkem avizovaná *integrace tvůrčích sil* – mající na mysli podle všeho domácí autory, až doposud zbavené publikačních možností – integrace, která *neznamená obracet věci z rubu na líc, ale je procesem zhodnocování literatury prostřednictvím hodnocení uměleckosti*

díla bez toho, že by se *rekriminovaly minulé postoje a názory autorů*, nedává ani náznakem odpověď na zcela zásadní otázku, jakými kritérii se to „umělecké hodnocení bez rekriminací" bude řídit. Zda i Havel či Vaculík mají šanci zakusit na sobě blaho takového umělecko-vyhodnocovacího řízení bez rizika, že by snad již předem mohl být znám výsledný nález, že totiž se v obou případech jedná o autory umělecky vlastně zanedbatelné? Ale i co se všech ostatních našich zakázaných kolegů doma týče, cožpak lze od nich očekávat, že teď sami přilezou s prosíkem zaškrábat na tytéž dveře, z nichž byli svého času vyhozeni a jež za nimi zapadly s vítězoslavným třeskem? Tím nechci nikterak vyloučit, že by se snad mezi nimi nenašel ten či onen, pro něhož vidina, že je zas vystaven u Topičů za výkladem, by nebyla tou největší satisfakcí, dávající zapomenout na všechna příkoří. Skutečná integrace tvůrčích sil by ovšem rozhodně neměla začínat kalkulací s pochopitelnou autorskou slabostí, nýbrž měla by vyjít vstříc s projevem omluvy a sebekritiky.

Jen jeden jediný bod se v našich rozhovorech ukázal být skutku neuralgický – rok 1968 a jeho hodnocení. Prý ho „exil" zbytečně mytizuje, doslechli jsme se. Jako by „exil" byl nějakou sevřenou a názorově jednolitou formací, a nikoli útvarem pohříchu rozptýleným, ba atomizovaným – a co hlavně: pluralitním. Jelikož jsme si za ta léta v něm navykli mluvit v první řadě za sebe samy, měli jsme vůbec značné potíže říkat „my" s takovou samozřejmostí jako Prouza s Neffem. Od neustálého uvažování v kategoriích „my" a „oni" jsme se naštěstí již dokázali osvobodit. „Mytizace roku 1968" by se snad dala občas vytknout ještě tak tomu či onomu bývalému reformnímu komunistovi-aktivnímu „pražskojarníkovi", ale exilu jako takovému? Navázání dialogu by prý velice ulehčilo, kdyby se rok 1968 přešel nejprve taktním mlčením.

Jakkoli mi podobný požadavek – z celé řady důvodů – připadá naprosto absurdní, dobrá, pomlčme o tom... Co si však počít s onou, nyní i programově vyhlášenou snahou zrekonstruovat vývojovou kontinuitu šedesátých let? Byl v nich snad onen osudný letopočet pouhým „Bermudským trojúhelníkem", abych si vypůjčil bez dovolení titul jedné ze sbírek národního umělce Ivana Skály? A byl posléze rok 1970 snad opravdu oním „rokem nula", za jaký je začasté vydáván? Cožpak to, co po něm následovalo, bylo snad natolik bezpříkladné? Počínaje upevněním represivní centralistické moci radikálními čistkami a konče oním postupem času se stupňujícím „hryzením svědomí" u spolupachatelů, jejich pozvolným „prohlédáním", střízlivěním – a v tomto smyslu: normalizací.

Když jsem tak poslouchal ty epizodické stesky na „nenapravitelné dogmatiky", úzkoprsost dohlížitelů apod., tu jsem přímo omládl, tu jsem si

připadal přesazen rázem někam tak do přelomu padesátých a šedesátých let, jak se mi provždy vštípila do směrodatné paměti, do doby, kdy jsem, postpuberťák, začínal rozum brát a z čirého nerozumu lézt do literatury. Všechny ty útržkovité zprávy o žhavě aktuálním vření a dění a klubání byly pro mne vlastně pouhým „déjà vu", poněkud přízračným.

Dialog? Co jiného – sem s ním! Ale bez jakýchkoli předběžných kádrovacích podmínek, jakým jsme my (zde si ten plurál dovolím) v exilu už dávno odvykli a kterým se naši nepublikující kolegové doma seč to šlo vymkli. Já osobně nemám sebemenších zábran navázat dialog třeba i se Skálou, Šajnerem, Rafajem, Hrzalovou či Blahynkou, kdyby to mělo prospět skutečné „normalizaci vztahů", t. j. nikoli normalizaci v duchu oněch „upravenců", kteří se přijíždějí do Prahy zablýsknout ve svém západním lesku. Svatou pravdu měl Petr Král, když v naší kolínské diskusi na jednom místě podotkl, že když už je tu pořád řeč o pootevírání dveří centimetr za centimetrem, že by se neměla obcházet klíčová otázka, kdo vlastně je „majitelem klíčů", a že chceme-li „budovat mosty", nelze už teď, kdy ještě není položen ani pořádný základní kámen, začít smlouvat o mostné.

Zkrátka a dobře: v rozehrané partii je Černík na tahu a my se i nadále hodláme přidržovat zásady nevměšování se do vnitřních záležitostí – rozumí se Svazu spisovatelů, jeho nakladatelství a časopisů, či ministerstva kultury, popř. vnitra, nikoli ale do vnitřních záležitostí české literatury, kterou, píšíce česky, chtě nechtě spoluvytváříme.

(*Most atd.* /Bonn/, 1989, č. 1)